

secundarius, maxime ipsi congruum est ut una sit mulier, tum quia difficilis est pax in familia pluribus uxoribus existentibus; communicatio enim plurium in re amata causat zelum et lites: tum quia congruum est ut vir satisfaciat uxori quotiescumque iure petit. Et praeterea, quamvis essentia matrimonii vera sit etiam in viro et singulis suis uxoribus; congruum est tamen ut quemadmodum uxor totam sui corporis potestatem tradit viro, ut non sibi reservet ius alteri tradendi, ita et vir plenam sui corporis potestatem tradat uxori, ut obligatio, quam contrahit, par sit potestati, quam accipit. Itaque polygamia est quodammodo contra naturam, quatenus minus congruit matrimonio.

Ut difficultates solvas contra hanc ultimam conclusionem, adverte cum s. Thoma l. c. ad 7^m quod vir per matrimonium non dat sui corporis potestatem uxori quantum ad omnia, sed solum quantum ad illa, quae matrimonium requirit. Non autem requirit matrimonium ut quolibet tempore uxori petenti vir debitum reddat, quantum ad id ad quod matrimonium principaliter est institutum, scilicet bonum prolis, sed quatenus sufficit ad impraegnationem. Requiritur autem hoc a matrimonio in quantum est ad remedium institutum, ut nempe quolibet tempore petenti debitum reddatur. Hic autem est finis secundarius matrimonii. Et sic patet quod accipiens plures uxores non se obligat ad impossibile considerato principali fine matrimonii. Et ideo pluralitas uxorum non est contra prima praecepta legis naturae. Rursus ad 8^m. Illud praeceptum legis naturae: *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*, debet intelligi eadem proportionem servata. Non enim si Praelatus non vult sibi resisti a subdito, ipse subdito resistere non debet. Et ita non oportet quod sicut vir non vult mulierem habere alium virum, ipse non habeat aliam uxorem. Quia hoc non est contra prima praecepta legis naturae, sicut illud. Et ad 9^m. Non ita est contra naturalem inclinationem quod vir habeat plures uxores, quam quod uxor habeat plures viros. Unde affectus uxoris non tantum refugit consortium in viro, sicut e converso. Et ideo tam in hominibus quam in aliis animalibus invenitur maior zelus maris ad feminam, quam e converso.

VI. Adverte tandem quod ut polygamia, seposita etiam positiva lege prohibente, sit licita, necesse est ut propter honestos matrimonii fines, non propter effrenem libidinem contrahatur, atque ita ut uxoribus fas sit et ad prolem generandam et in remedium concupiscentiae uti matrimonio: quos quidem limites praetergressum esse Salomonem, qui millibus copulatus est, quis non videt?

THESIS XV.

Ratione tandem habita primitivae divinae institutionis, per eam monogamiae certe norma et exemplar praestitutum est eiusque congruentia significata: imo videtur quoque ibi lex eiusdem lata pro omnibus futuris matrimoniis, licet deinceps ab ea lege aliquo tempore sit dispensatum a Deo.

I. Quaestio est tandem an iure primitivae institutionis polygamia fuerit illicita et irrita; h. e. an in ipsa divina institutione matrimonii, lex a Deo lata fuerit de monogamia irritam faciens polygamiam. Certum est omnesque id facile concedunt, quod Deus, cum primum coniugium instituit non nisi unam Hevam uni Adamo copulans, facto huiusmodi ostendit monogamiam hominis conditioni congruere, atque hunc statum esse homini maxime naturalem, sibi quae auctori naturae probari monogamiam. Primus enim parens alias uxores habere non poterat, quam quas Deus creasset; nimis enim naturae adversatur patrem ducere filiam: Deus autem unam tantum mulierem viro Adamo fabricatus coegit ipsum monogamum esse. Est vero prorsus secundum rationem quod Deus in ipsa institutione matrimonii exemplum normamque praestituere voluerit coniugiorum deinceps secundum naturae leges contrahendorum. Quaeritur autem utrum in ipsa institutione *lex propria* lata a Deo fuerit praecipiens monogamiam, atque sic sanciverit praeceptum secundarium iuris naturae, ita ut deinde pro polygamia licite adhibenda opus fuerit *divina dispensatione*.

II. Disputant Theologi. Quidam id negant aiuntque solo iure positivo Evangelico polygamiam prohibitam fuisse. Innituntur ii potissimum auctoritati Patrum, qui huiusmodi primitivam legem videntur negare; ita Clemens Alex. Strom. L. III. l. c. qui docet Deum *exegisse* in vetere oeconomia polygamiam; Hieronymus epist. 69 ad Oceanum inquit n. 5.: « Sciebat Apostolus *lege concessum*, et exemplo patriarcharum ac Moysi familiare populo noverat in multis uxoribus liberos spargere; ipsis quoque sacerdotibus huius licentiae patebat arbitrium ». Augustinus De Doct. Christ. L. III. c. 12. « Sufficiens prolis causa erat uxorum plurium simul uni viro habendarum *inculpabilis consuetudo* ». De Civit. Dei L. XVI. c. 38. « Eo tempore multiplicandae posteritatis causa plures uxores *lex nulla* prohibebat ». Contra Faustum L. XXII. c. 47. « Alia sunt peccata contra naturam, alia contra mores, alia contra praecepta. Quae cum ita sint, quid tandem est quod de pluribus simul habitis uxoribus

obiicitur sancto viro Iacob? Si naturam consulas, non lasciviendi sed gignendi causa illis mulieribus utebatur; si morem, illo tempore atque in illis terris hoc factitabatur: si praeceptum, *nulla lege prohibebatur*. Theodoretus Quaest. 67 in Genes. « Rogavit Sara ea de causa Abraham ut cum Agar congregaretur, quo ipsa liberos inde susciperet: quid peccavit Abraham? maxime cum *neque natura, neque lex ulla tum scripta* plures ducere uxores prohiberet ». Haec sunt clariora testimonia quae afferuntur. Cf. Perrone De Matrim. L. III. Sect. c. 4. a. 3.

III. Alii e contrario docent in ipsa institutione Deum positiva lege sanxisse praeceptum secundarium naturae de monogamia; ideoque divina dispensatione factum esse ut polygamia aliquando liceret; hanc sententiam communem esse scholasticis tradit Bellarminus De Matrim. c. 41 eamque s. Thomas docere videtur q. LXV. a. 2. Primum argumentum hoc esse potest ex auctoritate Concilii Tridentini. Sess. XXIV. De Sacram. Matrim. ait quod: « hoc matrimoniali vinculo duos tantummodo copulari Christus *apertius docuit*, cum postrema illa verba (erunt duo carne una) tanquam a Deo prolata referens dixit: itaque iam non sunt duo, sed una caro, statimque eiusdem nexus firmitatem ab Adamo tanto ante praenunciatam his verbis confirmavit: quod ergo Deus coniunxit, homo non separet ». Porro Christus docens, idem iussit quod docuit; sive doctrina haec est doctrina practica, quid faciendum sit praescribens. Iam vero si verba Adami, quae sunt verba Dei, explicans Christus *apertius docuit* unitatem matrimonii: ergo eandem satis aperte docuerat h. e. iusserat ab initio Deus. Scilicet Tridentini Patres non tribuunt Christo quod ipse primus id docuerit, neque quod ipse primus id aperte docuerit, sed tantum quod apertius, quatenus nempe significavit (quod Moyses non notavit) Adamum ex spiritu Dei esse locutum; intulitque non amplius esse duo sed unam carnem neque hominem separare posse quod Deus coniunxit. Quod si verbis Adami doctrina haec practica sive lex Dei iam continebatur, arbitrari licet Adamum, qui ea verba protulit, eorum sensum seu legem eam intellexisse; quo posito ea lex capiti totius naturae promulgata fuisse dicenda est.

Argumentum alterum ex praxi Ecclesiae, quod Bellarminus l. c. et Sanchez L. VII. D. 82 adhibent. Nimirum si infidelis polygamus ad Baptismum veniat, cogitur dimittere ceteras mulieres praeter primam; censet ergo Ecclesia solum coniugium cum prima fuisse verum matrimonium. Si enim in infidelitate fuisset verum matrimonium cum secunda; illud non praescriberet Ecclesia, tum quia per sacramentum baptismi non solvuntur coniugia, sed crimina dimittuntur, ut ait Innocentius III. c. Gaudemus, de divortiis, tum quia lex

christiana prohibet dirimi vera matrimonia, ut Bellarminus monet. Praeterea, si id Ecclesia praeciperet tantum eo quod christianos non liceat plures habere uxores, censens tamen vera esse matrimonia cum pluribus contracta in infidelitate, potestatem faceret alterutram ex prioribus coniugibus retinendi: atqui praecipit primam (quae supponitur vera uxor) retineri, ceteris dimissis (Cat. Rom. De Matrim. n. 19. c. Gaudemus De divortiis); quamvis identidem dispensatum fuerit ut altera non prior retineretur quibusdam in casibus, cum nempe auctoritate Rom. Pontificis dissolutum est matrimonium contractum in infidelitate: sed tunc renovandus est debita forma consensus, quia prior consensus cum secunda muliere praestitus in infidelitate nullus fuit. Iam vero vel Ecclesia censet ea secunda coniugia in infidelitate esse nulla iure naturali tantum, vel iure etiam divino. Atqui non iure naturali tantum; quia ea opponuntur solis praeceptis secundis, quae quid honestius sit docent, non quid necessarium. Ius autem divinum vel est lex a Christo lata in Evangelio, vel lex lata a Deo in institutione primitiva; at lex Christi solos fideles obligat: ergo dicenda est lex esse lata ab initio: igitur Ecclesia censet tunc latam fuisse huiusmodi legem.

Tertio est auctoritas Innocentii III. c. d. Gaudemus; ait enim quod: « nulli unquam licuit in simul plures uxores habere, nisi cui fuit divina revelatione concessum ».

IV. Si utriusque partis argumenta conferantur, liquet testimonia Patrum allata pro prima sententia posse ita accipi ut non repugnent secundae. Si enim dispensatio aliqua pro certo tempore eaque communis, quam secunda sententia necessariam fuisse putat et existisse censet, facta est a Deo; vere dici potest quod pro eo tempore iisque personis lex non exstabat, quatenus eius vis suspensa erat; neque ulla lex scripta aetate Abrahami certe erat, ut ait Theodoretus.

V. Verum si ita res est, ergo statim ac lex condita fuit, dispensatio universis ab eadem concessa est: si enim polygamia licuit post diluvium, etiam antea licuisse dicenda est, quod ex Lamechi quoque exemplo constat: ratio enim concessionis tunc quoque, imo multo magis valebat, multiplicatio scilicet humani generis; at cuiusmodi est lex, a qua, vix ac condita est, dispensatio generalis conceditur?

Respondeo 1) dato etiam quod statim dispensatio fuerit concessa, haec per se non repugnare invicem, quod lex fiat valitura semper et ubique, ac deinde, propter aliquem finem specialem, dispensatio pro certo tempore ab ea concedatur: per accidens enim se habet quod vel subito vel post aliquod tempus addatur legi dispensatio. 2) Certum non est quod statim ab initio concessa fuerit dispensatio huiusmodi. Nam a) non videtur sufficiens fuisse ratio eius di-

spensationis concedendae multiplicatio humanis generis; cum enim ipsum ab uno inceperit, idque voluerit Deus, in humani quoque generis positum erat conditione, idque Deus voluisse censendus est, ut paulatim auferetur et propagaretur. Sane *b*) ante diluuium non nisi unius Lamechi ex Caino fit mentio, qui plures habuerit uxores; isque propter hoc reprehenditur ab iis Patribus quoque, qui pro prima sententia citantur, ut ab Hieronymo epist. 79 ad Salvinam, a Tertulliano, de Monogamia c. 4: atque a Pontificibus Nicolao I ad Consulta Bulgar. n. 51. Innocentio III d. c. Gaudemus. Gregorio IX epist. VI ad Germanum Archiep. graecor. Cf. et Theodorum Abucaram opusc. 24 (Migne P. G. V. 97) De una uxore. *c*) Ratio huius dispensationis, quae affertur a Patribus, non est sola multiplicatio prolis, sed multiplicatio prolis ad cultum divinum: « Eadem quippe (ait August. De bono coniugali n. 18-19-22) venâ caritatis nunc spiritualiter, tunc carnaliter, propter illam matrem Ierusalem propagandi erant filii... Nunc quippe nullus pietate perfectus filios habere nisi spiritualiter quaerit: tunc vero ipsius pietatis operatio erat etiam carnaliter filios propagare, quia illius populi generatio nuncia futurorum erat et ad dispensationem propheticam pertinebat. Illi homines istum naturae mortalis affectum... longe sanctiore mente superabant, qui de suis nuptiis propter Christum prolem quaerebant ». Unde ait s. Thomas (q. LXV. a. 2 ad 4), « quod veniente Christo fuit tempus plenitudinis gratiae, per quam cultus Dei in omnes gentes spiritali propagatione diffusus est. Et ideo non est eadem ratio dispensationis, quae erat ante Christi adventum, quando cultus Dei carnali propagatione multiplicabatur et conservabatur ». Scilicet ante Christi adventum populus Dei carnali generatione propagabatur, at post Christum spiritali generatione verbique praedicatione: ut idcirco: « Christo non officio pariendi, sed studio continendi, nec coniugalibus fetandis visceribus, sed castificandis moribus serviretur » (August. De Bono viduitatis n. 10). Quare collatis his sententiis Patrum possumus saltem tanquam probabilius censere dispensationem polygamiae factam esse post diluuium, qua damnum ab eo illatum citius repararetur; ex ipsa enim institutione humani generis iam oportebat ipsum esse ubique diffusum: repararetur autem multiplicatione prolis divino cultui mancipatae, qui est finis generationis; ideoque hanc potestatem per se factam esse iis, qui prolem hoc modo propagaturi essent, patriarchis scilicet Deum colentibus. Facta autem directe hac permissione hominibus iustis populoque Dei, videtur eam concessionem indirecte extendisse Deus ad omnes etiam infideles. Nam res erat in facto publico posita, nulla autem lex aderat publice promulgata, ex qua intelligi posset eam concessionem ad solos fideles spe-

ctare: infideles autem, intercedente praesertim ignorantia primitivae legis et iure naturae non penitus refragante, arbitrari facile poterant sibi licere quod iusti et sancti faciebant: his autem conditionibus existentibus, si Deus voluisset solis fidelibus hoc privilegium concedere, exclusis prorsus aliis, id clare declarasset, ne turpis concubitus praetextu aliquo rationabili ex ipsa concessionem Dei orto defenderetur. Censere ergo licet Deum permisisse ut privilegium per se fidelibus concessum ab infidelibus quoque usurparetur. Ex eo autem id erat consequens ut ipsi illo privarentur, vix ac esset illud pro populo Dei sublatum, ita ut ignorantia eos quidem excusaret adhuc, non autem valide plures uxores habere amplius possent. Ita componi posse videntur sententiae Bellarmini et Sanchez l. c.; ille enim putat probabilius esse quod et gentibus ea dispensatio concessa sit, non solis Hebraeis: hic e contrario probabilius censet non esse gentibus factam eam potestatem, quia in iis dispensationis ratio non militabat, nempe fidelis populi multiplicatio.

VI. Quomodo ergo haec dispensatio facta est? Respondet Bellarminus post s. Thomam et Innocentium III, quod opus non fuit externa aliqua locutione vel scriptura, sed requirebatur peculiaris inspiratio Dei. Ratio primi est, « quia qualis est lex talis etiam dispensatio requiritur: lex autem prohibens polygamiam tempore Patriarcharum non erat scripta in ullo libro, sed solum impressa in mentibus » traditione propagata. Ratio secundi est, « quia lex prohibens polygamiam non erat solum naturalis, quia conformis rationi rectae, sed quia Deus speciali inspiratione docuerat Adamum quae esset natura matrimonii a se instituti, et proinde se velle ut monogamiam contineret. Nam secundaria ista praecepta iuris naturae non habent vim coactivam, nisi specialiter a Deo vel ab aliquo principe sanciantur... sicut igitur speciali inspiratione sancita fuerat a Deo lex monogamiae, ita speciali inspiratione opus fuit in eius dispensatione ». Quae inspiratio interior (ait s. Thomas l. c.) « principaliter Patribus sanctis facta est, et per eorum exemplum ad alios derivata ».

VII. Ergo ne iis verbis ab Adamo prolatis clara lex monogamiae continetur? Verba Adami sunt: *Hoc nunc os ex ossibus meis et caro de carne mea: haec vocabitur virago, quoniam de viro sumpta est. Quamobrem relinquet homo patrem suum et matrem suam et adhaerebit uxori suae et erunt duo in carne una.* Iam vero 1° his verbis fit tantum mentio duorum, h. e. unius cum una: 2° nexus est inter unionem horum duorum (erunt duo in carne una) cum unione Adami et Hevae; nexus nempe qui est inter typum et ectypum: quod ea particula causali *quamobrem* significatur. Scilicet:

eo quod Deus mulierem ex me formavit mihiq̄ dedit in uxorem **הָאִשָּׁה** (cf. vers. 22 cum 24), hinc naturae lege et institutione divina homo relinquet patrem et matrem et adhaerebit uxori suae eruntque duo in una carne, sicut ego et Heva sumus una caro. Porro si hic nexus intercedit inter unionem duorum in carne una, et unionem primam Adami et Hevae, duo accipiendi sunt exclusive ut nempe sint tantum duo, masculus et femina, talis enim fuit ea unio primitiva; nec alia esse poterat, cum Deus unam Hevam formaverit nec liceret Adamo filias suas sibi matrimonio copulare. Et sane 3° perfecte saltem una caro ex duobus fit, si vir uni tantum mulieri unitur. Sunt enim una caro, unus homo, non solum ratione actualis commixtionis carnalis sed et quatenus sunt habitualiter unum principium generationis, atque id sunt ita ut alter sit alterius, vir uxoris et uxor viri. Atqui haec unitas perfecta non servatur, si vir pluribus uxoribus copulatur; quatenus enim adhaeret secundae mulieri et eius est, non est prioris: quare non est alicuius perfecte, quia cuiusque ex parte est et ex parte non est. Idcirco perfectae unitati matrimonii polygamia quoque adversatur, qua caro viri dividitur quodammodo et separatur ab uxore. Porro perfectam unitatem significatam esse verbis *erunt duo in carne una* ex ipso typo satis ostenditur: maxima enim fuit unitas Adami et Hevae, quae ab ipso sumpta est. Itaque his verbis monogamia proponitur. Cum autem haec sint verba Dei (Matth. XIX. 4), vel quod perinde est, ab Adamo instinctu speciali Dei eum illustrantis et docentis prolata, et verba sint sancientia ius et legem: ad ea enim Christus (ibidem) tanquam ad legem provocat, et ut ait s. Asterius Amasenus Episcopus hom. in Matth. XIX. 3: « quaecumque circa protoplastos acciderunt, *τὰ πάντα τοῦ ἀκολούτου γένους φύσις ἐγένετο*, haec sequentis generis natura evaserunt », sequitur his verbis tum legem monogamiae promulgatam fuisse, quam certe Adamus novit, qui novit quo spiritu loqueretur.

Itaque secunda sententia, propter argumenta allata et Innocentii III auctoritatem, certa aut saltem probabilior nobis videtur. Et sane certum est polygamiam infidelium et illicitam et invalidam nunc esse; id vero ex solo iure naturali, ut et Bellarminus modo advertit, esse nequit: aliqua ergo lex divina requiritur, dici autem nequit quod lex Evangelii obliget directe infideles; lex porro divina praeter legem institutionis nulla est: hac igitur obligantur infideles. Verum etsi dicas Christi legem quae ad matrimonium spectat valuisse quoque pro gentilibus; neque enim ipsi quoad hoc auctoritas deerat et res agebatur omnibus communis; etiam in hac hypothesi advertas velim quod Christus nihil aliud fecit quam pri-

mitivam legem revocare, apertius nobis, ut Tridentinum loquitur, eam declarando. Lex ergo primitiva aderat, quae monogamiam sancivit.

Ex dictis habes certiora esse argumenta probantia polygamiam iure divino illicitam christianis, quam quae illicitam probant infidelibus: nam quoad fideles hoc certum est de fide propriisque argumentis demonstratur. Cf. Th. XIII.

VIII. Restat ut quasdam haeretici hominis fallacias expediamus. Marcus Antonius De Dominis Episcopus Spalatensis (De repub. ecclesiastica L. V. c. XI. a. 58), distinguens duplicem concubinatum, alterum hominis ingenui cum propria ancilla seu quae in eius dominio sit, alterum hominis ingenui cum ingenua; quaerit quoad primum an sit licitus usus ancillarum ad prolem suscipiendam, ita ut homo potestatem habeat in corpus suae legitimae ancillae etiam qui legitimo coniugio sibi propriam ingenuam habet uxorem copulatam. Ait vero quaedam a sacris Scripturis exempla videri suadere id esse licitum. Exempla scilicet sunt Agar ancillae, ad quam Abrahamus ingressus est, et Balam ancillae, ad quam Iacobus est ingressus, licet Abrahamus et Iacobus suas proprias haberent uxores. Verum manifestum est ex sacro textu Abrahamum et Iacobum ingressos esse ad eas iure non dominii in ancillam, sed iure maritali: testatur enim Scriptura Gen. XVI. 3. XXX. 4 ancillas istas datas fuisse eis in uxores; ideoque unionem fuisse contractam perennem verumque matrimonium exstitisse.

Quoad alteram speciem concubinatus affirmat primum simpliciter idem auctor ipsum non licere homini iam propriam uxorem habenti eo quod iure divino ab Adamo promulgato et a Christo declarato instituta sit monogamia: subdit tamen: « sed an haec ratio cesset ubi uxoratus uxore sua uti non potest ex incurabili eius aliquo morbo vel absentia irrecuperabili vel simili aliqua causa ex iis, propter quas etiam divortium ei liceret, uxorem tamen nolit aut non possit dimittere, sed omnino teneatur retinere, aliquis putabit non liquere, nonnulli etiam ambiguitati locum relinquent multo plus de homine libero et soluto nulloque coniugio alligato, an possit ille sibi concubinam adiungere, ubi neque vires neque opportunitas ei permittit ut uxorem suo gradu dignam habeat matronam ». Dubitatur scilicet a Spalatensi an ab uxorato aut soluto haberi possit concubina, quae non sit uxor, pro procreanda prole. Sed vere id nec post Christum nec ante Christum unquam licuit. Nunquam enim licuit commercium fornicarium, quod est inter personas solutas, nec unquam licuit adulterium, quod est inter coniugem alterius et personam solutam vel altero matrimonio ligatam. Licuit quidem plures

habere uxores, quibuscum scilicet obligatio perennis existeret, sed hoc prorsus est aliud ac id quod Spalatensis comminiscitur: concubina enim, de qua loquitur, non est uxor. Id quidem leges civiles olim permiserunt aut tolerarunt; at nullam vim habent huiusmodi leges.

IX. Nequa vero difficultas e veterum quorundam sententiis petatur, advertendum est in primis *concubinae* nomen duplicem olim habuisse significationem: nimirum *concubina* dicebatur quae non esset ullo modo uxor, sed pellex; atque *concubina* dicebatur quoque quae uxor esset inferiori gradu, h. e. non ducta sollemnitatibus adhibitis dotalium tabularum nec ad familiam regendam resque familiares administrandas admissa, non esset scilicet matrona, quae *uxor* simpliciter aut *iusta uxor* appellabatur (cf. Benedictum XIV. De Sy. h. IX. c. 12). Id colligitur ex iure romano L. Donationes ff. De Donationibus, et L. 144. De verborum signif. ac Iustiniani Novella 18. Id quoque liquet ex usu loquendi Scripturarum, ut iam indicavimus.

Porro de huiusmodi concubinis loquitur auctor constitutionum Apostolicarum L. VIII. c. 32. « Concubina cuiuspiam infidelis mancipii illi soli dedita admittatur (ad Baptismum): si autem etiam cum aliis petulanter egit, reiiciatur. Item Concilium Toletanum 1. ann. 400 (cf. Gratianum in Can. Is qui. Dist. 34. c. 17) « si quis habens uxorem fidelem, concubinam habeat, non communicet. Ceterum is qui non habet uxorem, et pro uxore concubinam habet, a communione non repellatur, tantum ut unius mulieris aut uxoris aut concubinae, ut ei placuerit, sit coniunctione contentus. Alias vivens abiiciatur, donec desinat et ad poenitentiam revertatur ». Rursus Isidorus (cf. ibid. can. 5): « Christiano non dicam plurimas, sed nec duas simul habere licitum est, nisi unam tantum aut uxorem, aut certe loco uxoris (si coniux deest) concubinam ». Cf. Natalem Alexandrum sec. 1. Diss. 28^a. Sic enim accipiendas esse huiusmodi sententias persuadet fides, qua semper creditum est unius tantum cum una debere esse coniugium, ac certe contextus hanc prorsus admittit interpretationem.

Aliter e contrario h. e. secundum priorem concubinae significationem enarrare oportet verba Leonis M. in epist. 167^a ad Rusticum Narbonensem Episcopum n. 4. « Non omnis mulier iuncta viro uxor est viri, quia nec omnis filius (puta filius naturalis ex fornicatione) heres est patris. Nuptiarum autem federa inter ingenuos sunt legitima et inter aequales, multo prius hoc ipsum Domino constituyente quam initium romani iuris existeret (a quo etiam lex ista lata est). Itaque aliud est uxor, aliud concubina, sicut aliud ancilla, aliud li-

bera.... Igitur cuiuslibet loci clericus, si filiam suam viro habenti concubinam in matrimonium dederit, non ita accipiendum est quasi eam coniugato dederit: nisi forte illa mulier et ingenua facta et dotata legitime et publicis nuptiis honestata videatur ». Patet s. Pontificem non habere tanquam legitimam ac validam hanc unionem, de qua loquitur, inter ingenuum et ancillam. Respicere videtur scilicet ad legem Constantini (Cod. de incestis et inutilibus nuptiis Leg. 2^a): « Cum ancilla non potest esse connubium; nam ex huiusmodi contubernio servi nascuntur etc. » Cur vero s. Leo non habet ut legitimam hanc unionem? Quia nimirum supposita ea lege ita interpretatur voluntatem viri, ut noluerit indissolubili nexu eam sibi copulare, si mulier ingenua facta non sit nec dotata ac publicis nuptiis honestata. Cui sententiae intelligendae id quoque conducit quod paulo post n. 6 habet: « quia aliud est nupta, aliud concubina, ancillam toro abiicere et uxorem certae ingenuitatis accipere, non duplicatio coniugii, sed profectus est honestatis ». Itaque ancilla assumpta toro heic eadem est ac concubina, eamque non legitime copulatam supponi a Pontifice patet, quia negat alia ducta existere coniugium alterum. Haec porro est ea concubina, quae scortum dicitur. Quod clarissime indicant verba Leonis n. 4 citato ante conclusionem: « Unde cum societas nuptiarum ita ab initio constituta sit, ut praeter duorum coniunctionem haberet in se Christi et Ecclesiae sacramentum, dubium non est eam mulierem non pertinere ad matrimonium, in qua docetur nuptiale non fuisse mysterium », quod est significatio indissolubilis unionis Christi cum Ecclesia per nexum indissolubilem viri et mulieris: ea ergo mulier, cui deest nuptiale mysterium, est mulier solubili temporaneo nexu sociata viro, h. e. concubina secundum turpem significationem, seu scortum. Sed et cf. quae ad haec verba Leonis dicemus in Appendice.

X. De talibus concubinis loquitur Augustinus Serm. 392. « Concubinas vobis habere non licet. Et si non habetis uxores, non licet vobis habere concubinas, quas postea dimittatis (sic legunt omnes mss. codices; editi habent: quas postea ducatis uxores, omisso: *Dimittatis ut*) ut ducatis uxores; quanto magis damnatio vobis erit, si habere volueritis et concubinas et uxores ». Hunc concubinatum semper disertis verbis reprobavit Augustinus. In Lib. de Bono coniugali c. 5 ait: « Solet etiam quaeri, cum masculus et femina, nec ille maritus, nec illa uxor alterius, sibimet non filiorum procreandorum, sed propter incontinentiam solius concubitus causa copulantur, ea fide media, ut nec ille cum altera, nec illa cum altero id faciat, utrum nuptiae sint vocandae. Et potest quidem fortasse non absurde hoc appellari connubium, si usque ad mortem alterius eorum et inter eos pla-

cuert et prolis generationem (quamvis non ea causa coniuncti sint) non tamen vitaverint, ut vel nolint sibi nasci filios vel etiam opere aliquo malo agant ne nascantur. Ceterum si vel utrumque vel unum horum deest, non invenio quemadmodum has nuptias appellare possimus ». Coniunctio scilicet perpetua seu indissolubilis inita causae vitandae incontinentiae, est verum matrimonium. Cf. ibid. c. 14. n. 6: « nec concubinae ad tempus adhibitae, si filiorum causa concumbant, iustum faciunt concubinatum suum ».

Quaeres quid sit quod ait (ibid. n. seq.): « Tunc uxoris voluntati adhibere aliam, unde communes filii nascantur, unius commixtione ac semine, alterius autem iure ac potestate, apud antiquos Patres fas erat; *utrum et nunc fas sit non temere dixerimus* ». Significat scilicet se timere ne temerarium sit id affirmare: quid vero? habere nimirum uxores duas, quarum utraque quidem sit uxor tua, quemadmodum erat illis Patriarchis, altera tamen iure prioris uxoris tibi sit tradita, ut fecit Sara, quae ancillam suam dedit Abrahamo. Verum in ea phrasi *non temere dixerim* est quaedam *μείωσις* et est locutio non dubitantis, sed modeste negantis: temerarium videlicet esset id dicere. Certa enim erat Augustino sententia pluritatem simultaneam uxorum interdictam esse, quam sententiam hoc quoque in loco immediate antea docet. Docet enim quod etiam causa sterilitatis non licet coniugem dimittere; quod si fiat et aliud coniugium ineatur, adulterium fit, quia primum coniugium manet. Atqui si plures uxores habere liceret, etsi prius coniugium maneret, nullum adulterium foret, si alia uxor acciperetur. Cf. praeterea eundem Augustinum in Lib. I. De Sermonibus Domini in monte n. 49 ubi id ipsum, quod heic ait se non temere dicturum, simpliciter negat; quamvis n. seq. in medio relinquat quaestionem aliam huic tamen affinem, quam lege sis. Ceterum non erit abs re advertere quid Augustinus de se testetur in alio opere multo post haec scripto: De adulterinis coniugiis L. I. n. 32: nempe: « quaestionem de coniugiis obscurissimam et implicatissimam esse non nescio. Nec audeo profiteri omnes sinus eius vel in hoc opere vel in alio me adhuc explicasse vel iam posse, si urgear, explicare ».

§. II.

De Indissolubilitate

THESIS XVI.

Distincta indissolubilitate intrinseca et extrinseca, statuimus primo dissolubilitatem intrinsecam permissam simpliciter arbitrio coniugum ex qualibet causa repugnare naturae iuri: quamdam vero determinatam intrinsecam dissolubilitatem repugnare quidem secundariis naturae iuribus non vero primariis.

I. Duplex distinguenda est dissolubilitas contractus, alia, quae dicitur intrinseca, alia, quae extrinseca. Ea est, cum ipsorum contrahentium potestate contractus initus dissolvi potest, quae ideo intrinseca dicitur, quia in ipsius contractus natura situm est, ut eae obligationes, quae consensu contrahuntur, contraria voluntate dissolvantur Tit. 30. lib. 3. Instit. *quibus modis tollitur obligatio* §. 4: quamvis certi ritus a iure positivo praescribi possint, ut dissolutio contractus licite et valide fiat; quod quidem non tollit consensum eorum, qui contraxerunt, esse causam dissolutionis, sicut consensus contrahentium est causa contractus, licet certa sollemnitas a iure exigatur ut consensus sit licitus et validus. Extrinseca dissolubilitas est, cum auctoritate superioris solvitur contractus, seu obligatio tollitur. Hinc et duplex distinguenda est indissolubilitas: intrinseca, qua fit ut contrahentium potestate nequeat contractus initus dissolvi; extrinseca, qua fit ut non possit dissolvi voluntate superioris. Cum prior indissolubilitas contractui competit, ipse dicitur merito indissolubilis *per se*, quamvis *per accidens* extrinsece dissolvi possit: ea enim per se contractui competunt, quae ex ipso consensu, quo contractus fit, oriuntur, cum ergo talis est consensus, ut valide deinceps possit a contrahentibus retractari, contractus est per se dissolubilis; et e contrario cum talis est consensus, ut non possit amplius valide retractari, contractus est per se indissolubilis. Hoc autem non impedit quin auctoritate superioris puta Dei, cui contractus et contrahentes subsunt, possit dissolvi contractus; qui tunc dissolvitur (quod notandum est) non per consensum contrahentium, sed per potestatem, quam superior habet tollendae obligationis ortae ex priore consensu. Quare hic actus potestativus superioris tollentis obligationem distinguendus est ab eo, quo permetteret vel potestatem faceret contrahentibus ut ipsi contractum